

PRIORITETI I CILJEVI MENADŽMENTA MSP U SEKTORU AGROBIZNISA U REGIONU TOPLICE

STRATEGIC GOALS AND PRIORTIES OF MANAGEMENT SME IN SECTOR OF AGOBUSINESS IN THE REGION OF TOPLICA

Miljković Ljubomir¹, Miljković Dejana²

Rezime: Polazna hipoteza u ovom istraživanju treba da utvrdi i jasno artikuliše strateške ciljeve i prioritete menadžmenta MSP u sektoru agrobiznisa u regionu Toplice, počev od definisanja ključnih konkretnih ciljeva na regionalnom nivou i operativnih ciljeva. To će omogućiti ocenu stvarnih efekata i dometa tehničke saradnje i savetodavnih službi (poljoprivredna, regionalna agencija za razvoj MSP, službe za razvoj na nivou opština, i sl.). Uz jasno određenje poslovnog i ekološkog okruženja i specifičnosti regiona Toplice biće omogućeno ukazivanje na stvarne determinante i okvire procesa unapređenja saradnje komercijalnih i nekomercijalnih kreditora i investitora na regionalnom i republičkom nivou, uz značajne mogućnosti privlačenja inostranih privatnih, institucionalnih i državnih investitora i programa.

Ključne reči: agrobiznis, mala i srednja preduzeća, menadžment, investitori.

Abstract: Basic hypothesis in this research is to determine and articulate strategic goals and priorities of management SME (small and medium enterprises) in sector of agribusiness in the region of Toplica, starting from the key concrete aims on a regional level and operative aims. This will provide the measuring of realistic effects and achievements of technical cooperation and consultant services (agricultural, regional agency for SME development on municipality level etc.). Clear determination of business and ecological surrounding of Toplica region will provide pointing to real determinations and frames of process of development of commercial cooperation and noncommercial investitures on regional and republic level, together with mutual possibilities of attracting foreign private and institutional state investment programs.

Key words: agribusiness, small and medium enterprises, management, investitures.

UVOD

Osnovno polazište ovog rada je da ekonomski (i agrarni) rast pojedinih nacionalnih ekonomija (i njenih regionalnih delova), koji su pod snažnim uticajem kulturnih, političkih i društvenih činilaca, predstavlja rezultat delovanja dvaju različitih, ali komplementarnih mehanizama, sa medjusobno povezanim aktivnostima.

Prvo, mehanizma koji potstiče ekonomski rast – a koji generiše najznačajnija već utemeljena i etablirana (osnovanih, ustanovljenih) preduzeća – bez obzira na to da li se radi o velikim (primarna ekonomija) ili, pak o makro, malim ili srednjim preduzećima (sekundarna ekonomija). Drugo, mehanizma koji takodje znatno doprinosi ekonomskom rastu – a koji generiše preduzetnički proces,

¹Miljković Ljubomir, Fakultet za poslovno industrijski menadžment, Beograd, ljubamiljkovic@yahoo.com

²Miljković Dejana, Preduzeće za reviziju Confida finodit, Imotska 1 Beograd, dejanamiljkovic@gmail.com

koji naglašava i potencira ulogu preduzetništva u osnivanju i rastu novih preduzeća i ostalih oblika organizovanja preduzetničkih aktivnosti.

Posebno je, s tim u vezi, značajna uloga preduzetništva u razvoju agrobiznisa. Agrobiznis označava moderni sistem proizvodnje i distribucije hrane. Predstavlja sumu svih operacija koje su vezane za: proizvodnju i distribuciju vanpoljoprivrednih inputa; proizvodne operacije na farmi; skladištenje, preradu i distribuciju poljoprivrednih sirovina i proizvoda proizvedenih od njih. Reč je, dakle o širokom lancu koji obuhvata: proizvodjače, preradjivače, trgovce, zatim proizvodjače poljoprivredne mehanizacije, proizvodjače i distributere sredstava za zaštitu bilja i mnoge druge institucije koje okružuju farmera. U tom ogromnom kompleksu uslovi za razvoj preduzetništva su izuzetni.

Uspešnost preduzetničkog procesa je, međutim, takodje podložna daljim kritičkim sadržajima: preduzetničkim prilikama (koje se odnose na postojanje tržišnih pogodnosti i percepciju tržišnih prilika); preduzetničkom kapacitetu (koji ljudima omogućava pokretanje novih poslova za zadovoljavanje tržišnih prilika – a koji se primarno odnosi na motivaciju za ulazak u svet preduzetništva i posedovanje znanja i veština preko potrebnih za realizaciju poslovnih prilika).

Kakva je veza između preduzetništva i menadžmenta? I jedan i drugi su faktori (resursi) moderne ekonomije. Spadaju u kategoriju ljudskih resursa (ljudski kapital), koji zajedno sa prirodnim i proizvodnim resursima čine ekonomske resurse jednog društva.

Izrazi preduzetništvo i menadžment često se upotrebljavaju kao sinonimi. Međutim, među njima postoje razlike, jer menadžment ne znači nužno uključivanje rizika, dok preduzetništvo uvek uključuje rizik.

KARAKTERISTIKE I DINAMIKA OSTVARENJA TRANZICIJE U AGROBIZNISU SRBIJE

Ne postoji opšti teorijski model ili jasna pravila koja bi bila primenjiva na sve slučajeve i koja bi omogućila poljoprivredi u tranziciji da sa najmanjim troškovima izvedu proces tranzicije. Tranzicija se odvija kao i svaki proces, putem proba, pokušaja i grešaka i zahteva od arhitekata tranzicionog procesa postavljanje adekvatne heuristike u iznalaženju odgovarajućih rešenja.

U pogledu arhitekture tranzicije među protagonistima ovog procesa nema veće razlike, jer se radi o sprovođenju univerzalnog modela tržišne privrede. Proces tranzicije obuhvata sprovođenje niza mera koje su vezane za liberalizaciju, stabilnost cena i deviznog kursa, privatizaciju i uspostavljanje konkurentnog ambijenta, uvođenju novih, tržištu primerenih institucija.³

Razlike u pristupu tranzicije u agrobiznisu Srbije ispoljavaju se samo u redosledu aktivnosti koje treba primeniti i dinamici njihovog sprovođenja. Iskustvo zemalja u tranziciji koje su sporije uvodile reforme, znatno je nepovoljnije od zemalja koje su reforme uvodile sa većom dinamikom. Cena sporih i nepotpunih transformacija promena, jeste stagnantna ekonomija, a time i dalje zaostajanje u razvoju. Pad društvenog proizvoda i stopa agrarnih investicija daleko su veće u zemljama koje su sporije izgrađivale privredu na pretpostavkama tržišne ekonomije, nego u zemljama koje su brže uvodile reforme. Takođe, iz iskustva zemalja u tranziciji, nameću se zaključci da tranzicione aktivnosti mogu biti kratkoročnog i dugoročnog karaktera.

NEOPHODNOST PREVAZILAŽENJA PREPREKA U TRANZICIJI SRPSKE POLJOPRIVREDE

Procesi tranzicije privrede Srbije, reflektuju se i na Topličku regiju, neminovno su zahvatile i poljoprivredu, kao neizbežnog i u budućnosti moćnog nosioca razvoja društva.

Doslednost prilagodjavanja zahtevima domaćeg i svetskog tržišta nalaže potrebu da upravljanje agrarnim resursima obezbedi optimalnost njihove kombinacije u proizvodnji. To je neophodno da bi se u uslovima relativno ograničenih agrarnih rasursa ostvarila veća ponuda hrane i značajni ekonomski efekti.

³ Marković M., *Menadžment malih i srednjih preduzeća*, Fakultet za internacionalni menadžment, Beograd 2000.

Moguće je primeniti različite modele tranzicije poljoprivrede u praksi, a izbor zavisi od konkretnih uslova u kojima se tranzicija odvija da bi se ostvarila veća tržišna efikasnost poljoprivredno - prehrambenog kompleksa.

Postići veću uskladjenost proizvodnje poljoprivrednih sirovina i kapaciteta koje te sirovine treba da prerade. Potpunije iskorišćenje kapaciteta zasnovano je na preradi poljoprivrednih proizvoda.

Potrebna je veća uskladjenost kvaliteta proizvoda sa zahtevima poljoprivredno - prehrambenog tržišta.

POZITIVNA KRETANJA U AGROBIZNISU U TRANZICIONOM PROCESU SRBIJE

Ono što se može uočiti i istaći kao obeležje tranzicije u poslednjoj deceniji je sledeće:

- U toku poslednje decenije zemljoradnici su i pored teškća u proizvodnji i plasmanu **uspešno organizovali distribuciju** proizvoda preko zelene pijace, a sve češće organizovano i preko super marketa u gradovima, (slično kao u razvijenim zemljama);
- Došlo je do vidnog napretka u modernizaciji opreme mašina i uređaja i preusmeravanja proizvodnje u okviru MSP;
- Vidan napredak je ostvaren u povrtarskoj proizvodnji (rano povrće) u zaštićenom prostoru (staklenici i plastenici);
- Vidna je orijentacija u promenama planova proizvodnje: ukрупnjavanje poseda, inteziviranje proizvodnje, farmerski način gajenja stoke, plantažno gajenje visokoproduktivnih sorti voća;
- Težnja za transferom znanja i razmena informacija i iskustva i praćenje novih naučno - tehnoloških dostignuća;
- U poslednje vreme sve je više školovanih i angažovanih preduzetnika (agrobiznis menadžera). To su moderni proizvođači koji teže profitabilnijoj proizvodnji i koji isključivo proizvode za tržište.

PREDUZETNIČKA AKTIVNOST FAKTOR OSTVARENJA TRANZICIJE U AGROBIZNISU SRBIJE

Fleksibilnost proizvodne strukture u odnosu na zahteve tržišta nalaže potrebe bolje iskorišćenosti zemljišta, radne snage, poljoprivrednih mašina i opreme. **Preduzetnička aktivnost u poljoprivredi bitan je faktor ostvarenja procesa tranzicije u agrobiznisu.** Preduzetnički orijentisana gazdinstva obezbeđuju veću ekonomsku efikasnost uz viši tehnološki nivo proizvodnje. U odnosu na takvu preduzetničku ekonomiju porodično gazdinstvo koje se bavi svaštarskom proizvodnjom uz nedovoljnu primenu mehanizacije i radnu snagu koja više nije vitalna, nema perspektivu. Da bi ostvario veću profitabilnost i veću konkurentnost na tržištu, preduzetnik mora da izvrši **pravilan izbor tehnologije** koje će koristiti u proizvodnji. Takođe preduzetnik mora da razreši pitanje linija proizvodnje, obima ulaganja i izvora sredstava itd.

Agroinovacije, kao bitan faktor razvoja preduzetništva u poljoprivredi, dovode do promena u procesu poljoprivredne proizvodnje. Uvećanje je moguće ostvariti na bazi uvođenja inovacija, a to dalje stvara osnove za dalje prihvatanje inovacija.

Ključni ciljevi u razvoju preduzetničke proizvodnje u agrobiznisu Srbije zavisice od ukupnog privrednog rasta, životnog standarda stanovništva i stope rasta potrošnje hrane. Ako privredni razvoj bude spor, uspostavljanje trajnije proizvodne orijentacije biće otežano. Ostvarenje više stope opšteg privrednog razvoja uključivalo bi i razmah preduzetničke aktivnosti u oblasti agrobiznisa. Ovde treba istaći da svako ukрупnjavanje zemljišnih poseda i uvođenje savremene poljoprivredne opreme mora biti zasnovano na ekonomskim kriterijumima.

Saglasno definisanim ciljevima dugoročnog agrarnog razvoja, stimulisaće se brži ekonomski prosperitet, vitalnih porodičnih gazdinstava (gazdinstva sa stečenom proizvodnom reputacijom, tradicijom tržišnim iskustvom, mladjom radnom snagom, preduzetničkim duhom i inicijativom), koja će se institucionalno, finansijski i edukativno dalje osposobljavati za tržišne uslove privredjivanja.

Uspešan razvoj agrobiznisa podrazumeva temeljitu rekonstrukciju postojećih institucija, postojećih zastarelih modela privredjivanja, uvođenje novih oblika privredjivanja i novih ekonomskih mehanizama, prilagodjavanje uslovima savremenog tržišnog poslovanja.⁴

KADROVSKI POTENCIJAL MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

Na osnovu dostupnih podataka izvršena je analiza broja zaposlenih u malim i srednjim preduzeća po delatnostima registrovanih na teritoriji Opštine Prokuplje. Pojedinačni podaci po granama dati su u tabeli.

Tabela 1. Prosečan broj zaposlenih u MSP Opštine Prokuplje u 2010 godini⁵

R b.	Delatnosti	Broj radnika u MP		Broj radnika u SP		Broj radnika u MSP	
		Uk.	Pros. br.	Uk.	Pros. br.	Uk.	Pros. br.
I	Privreda	1.736	9,81	1.430	204,27	3.166	17,21
1.	Industrija i rudarstvo	683	13,66	992	198,37	1.675	30,45
2.	Poljoprivreda i ribarstvo	220	15,71	-	-	220	15,71
3.	Šumarstvo	17	2,43	-	-	17	2,43
4.	Gradjevinarstv o	153	12,74	-	-	153	12,74
5.	Saobraćaj i veze	1	0,50	-	-	1	0,50
6.	Trgovina	199	3,10	154	154,00	353	5,42
7.	Ugostiteljstvo i turizam	75	18,73	-	-	75	18,73
8.	Zanatstvo	16	2,69	-	-	16	2,69
9.	Stambeno komunalno	307	153,50	284	284,00	591	197,0
I 0.	Finansijske i druge usluge	66	4,10	-	-	66	4,10
II	Neprivreda	467	27,50	-	-	467	27,50
1.	Obrazovanje i kultura	62	4,77	-	-	62	4,77
2.	Zdravstvena i socijalna zaštita	405	101,37	-	-	405	101,3
II I	SVEGA I+II	2.204	11,36	1.430	204,27	3.634	18,08

U malim preduzećima zaposleno je ukupno 2.204 radnika, a u srednjim 1.430 radnika. Prosečan broj zaposlenih u malim preduzećima je 11,36 radnika, pri čemu je u privredi prosečan broj zaposlenih (9,81 radnik) skoro tri puta manji od prosečnog broja zaposlenih u vanprivredi (27,50 radnika). Iako je jedno od osnovnih obeležja srednjih preduzeća upošljavanje od 50 do 250 radnika, na teritoriji Opštine Prokuplje kao nosioca razvoja Topličkog okruga postoje pojedina preduzeća koja bi po tom kriterijumu trebala da budu svrstana u grupu velikih preduzeća. Međutim, s obzirom na nivo poslovnih prihoda i nivo sredstava kojima raspolažu, ova preduzeća, shodno zakonskim odredbama pripadaju preduzećima srednje veličine. U pitanju su, najčešće, preduzeća u društvenoj svojini, koja imaju nizak stepen poslovne aktivnosti i veliki broj zvanično upošljenih radnika. Sa druge strane, osnovna karakteristika malih preduzeća - zapošljavanje do 10 lica na teritoriji Opštine Prokuplje prema zvaničnim podacima je potvrđena kod mnogih preduzeća. Pri tome, kao i u slučaju radnji, i kod malih

⁴ (Ljutić B., Schneberger, K.C., Osburn D.D., 2003).

⁵ Zavod za statistiku Republike Srbije

i srednjih preduzeća postoji određeni broj zaposlenih koji nisu zvanično prijavljeni, tako da se prethodni podaci trebaju uzeti sa izvesnom rezervom.

Posmatrano po vrsti delatnosti, u proseku najveći broj zaposlenih radnika u malim preduzećima je u okviru industrije i rudarstva, potom stambeno komunalnoj delatnosti, trgovini, gradjevinarstvu itd. U srednjim preduzećima, takodje, najveći broj radnika je zaposlen u industriji i rudarstvu, a potom stambeno - komunalnoj delatnosti. Dok poljoprivreda i agrobiznis još uvek nisu dovoljno zastupljeni.

ZAKLJUČAK

Zaključna razmatranja se odnose na ispitivanje naše sposobnosti i spremnosti u sektoru poljoprivrede i agrobiznisa Srbije za realnom promenom načina vrednovanja raspoloživih resursa, proizvodnje i implementacije različitih tranzicionih mera, da li možemo u uslovima razorenog privrednog sistema, doći na one pozicije koje nameću naše potrebe. Odgovor, na nekim pozitivnim primerima moguće je u poljoprivredu uneti nov tehnološki razvoj, a time i sam društveni razvoj, kako dugoročno tako i kratkoročno.

Agrobiznis je oblast ogromnih potencijala i neiskorišćenih mogućnosti u Republici Srbiji. Srbija raspolaže idealnim prirodnim uslovima za proizvodnju kvalitetne hrane (kako konvencionalne tako i organske). Potrebe su dugoročne, systemske mere podsticanja i razvoja ovog moćnog resursa (poljo)privrednog i ruralnog razvoja.

Motivisanost onih koji se bave proizvodnjom hrane (sve više dominiraju MSP), da dostignu viši stepen tržišne efikasnosti u velikoj meri zavisiće od (ne) pariteta ekonomskih uslova za razvoj agrobiznisa u odnosu na druge sektore proizvodnje. Ako se tome doda neophodno strateško opredeljenje i adekvatna ekonomska i agrarna politika, tada će se stvoriti uslovi da preduzetništvo i agrobiznis, kao moćni resursi, postanu zamajac razvoja Republike Srbije.

LITERATURA

1. Brigham, E. F.: *Fundamentals of Financial Management*. Fifth Edition. Chicago: Dryden Press Economics. 1989.
2. Bojnec Š.: *Faktori proizvodnje i produktivnosti, sa posebnim osvrtom na jugoslovensku poljoprivredu*. Ekonomika poljoprivrede. Bilten st.1-2. Beograd. 1999.
3. Bjelica, P.: *Mala privreda u funkciji ravnomernijeg razvoja Srbije*, Ekonomska misao, br.1-2, Beograd. 1998.
4. Dulanović Ž., Ondrej J.: *Organizaciona struktura - metode i modeli*, FON, Beograd, 2002.
5. Eiji Ogawa: "Upravljanje malim preduzećima danas", Evropski centar za mir i razvoj (EPCD) univerziteta za mir Ujedinjenih nacija, Beograd 2001
6. Ferry de Goey: *Economic structure and self-employment during the twentieth century*, 8th ebha conference 2004.
7. Ljutić B., Schneberger, K.C., Osburn D.D., (2003): *Moderni agrobiznis menadžment*, Sistemski pristup proizvodnji i agrobiznisima. MBA, pres, Beograd
8. Milanović R., (2000): *Mogućnosti razvoja MSP u oblasti agrobiznisa na selu*, Tematski zbornik. Str.131-147. Institut za ekonomiku poljoprivrede, Kopaonik, Beograd.
9. Marković M., *Menadžment malih i srednjih preduzeća*, Fakultet za internacionalni menadžment, Beograd 2000.
10. Milovanović Gordana., (2000): *Tranzicija postsocijalističkih privreda: deset godina posle*. Tematski zbornik 2 Str. 23-28 Ekonomske teme, Niš.
11. Miletić Slavomir., (2000): *Izazovi i ograničenja razvoja tranzicije*. Tematski zbornik 2 Str. 64-74 Ekonomske teme, Niš.